

УДК 342:316.346.2:323

А.М. ІОВЧЕВА

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМАХ РЕСПУБЛІКИ СЕРБІЯ ТА УКРАЇНИ

Іовчева Аліна Михайлівна – аспірантка кафедри політології Чорноморського державного університету ім. П. Могили (м. Миколаїв)

У статті досліджується проблема правового забезпечення гендерної рівності в сучасних політичних системах Республіки Сербії та України. Автор ґрунтовно аналізує основні міжнародні документи, які стали основою для гендерного національного законодавства обох країн та порівнює внутрішні законодавчі акти, які регулюють питання гендерної рівності в політичних системах Сербії та України.

Ключові слова: гендер, гендерна рівність, гендер у політиці, позитивні дії, гендерне квотування.

В статье исследуется проблема правового обеспечения гендерного равенства в современных политических системах Республики Сербии и Украины. Автор детально анализирует международные документы, которые легли в основу гендерного национального законодательства обеих стран, и сравнивает внутренние законодательные акты, которые регулируют вопросы гендерного равенства в политических системах Сербии и Украины.

Ключевые слова: гендер, гендерное равенство, гендер у политике, позитивные действия, гендерное квотирование.

This article deals with the problem of legislative support of gender equality in modern Serbian and Ukrainian political systems. The author analyzes basic international documents, which formed the basis of the national gender legislation in both countries, and compares national gender legislation support in Serbia and Ukraine

Key words: gender, gender equality, gender politics, positive action, gender quotas.

© А.М. Іовчева, 2012

Постановка проблеми. Актуалізація принципів гендерної рівності та їх закріплення в нормативно-правовому полі набула свого активного розвитку після Другої світової війни. Саме з другої половини ХХ століття багатьма впливовими міжнародними організаціями (Організація Об'єднаних Націй (ООН), ЮНЕСКО, Європейська комісія з прав людини, Рада Європи тощо) було прийнято ряд стратегічно-важливих міжнародних документів, метою яких було запровадження рівних прав та можливостей як для чоловіків, так і для жінок у всіх суспільних сферах більшості демократично-орієнтованих країн світу. Серед них Республіка Сербія та Україна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті дослідження національних гендерних законодавств Сербії та України уваги заслуговують праці українських та сербських авторів – Н.Грицяка [22], Г.Христової [24], Н.Шевченко [25], М.Докмандовича [27], Л.Дордевича [28], Н.Зуніч [29], М.Пажванкіча [30] та ін. В даних доробках під різними кутами зору здійснюється розгляд законодавчої бази гендерної рівності в сербській та українській політичних системах.

Основні міжнародні документи, які регламентують питання реалізації рівних прав і можливостей чоловіків і жінок у політичному середовищі та їх реалізація в українській політичній практиці, аналізують у своїй роботі «Організаційні та правові елементи інституційного механізму забезпечення гендерної рівності в Україні» [23] О.Пищуліна, С.Рябошапка, К.Левченко та ін. В свою чергу, реалізація основ міжнародного гендерного права в сербській політичній системі досліджують у своїй праці «Участь жінок у політичному середовищі та

процесі прийняття рішень в Сербській Республіці: аналіз з точки зору застосування обов'язкових національних і міжнародних стандартів щодо забезпечення гендерної рівності» сербські науковці С.Крунич та Ж.Милюнович [31].

Мета дослідження. Розгляд основ законодавчого закріплення принципів гендерної рівності в сучасних політичних системах Республіки Сербія та України. Зокрема, автор зосереджує свою увагу на тих положеннях, які регламентують залучення та участь жінок у прийнятті політичних рішень обох країн.

Виклад основного матеріалу дослідження. Потрібно зазначити, що нормативно-правове закріплення принципів гендерної рівності, яке почало відбуватися міжнародним співтовариством в останній половині ХХ ст., оформилося в низку міжнародних документів, які створили основу для розробки абсолютної більшості національних законодавств щодо регулювання гендерної рівності. Зокрема, законодавчою основою закріплення рівних прав і можливостей серед чоловіків та жінок в суспільно-політичній сфері Республіки Сербія та України стали міжнародні документи, які, на думку автора, можна поділити на дві змістовні групи:

1. Міжнародні документи прийняті Організацією Об'єднаних Націй (ООН);
2. Міжнародні документи прийняті Європейським Союзом (ЄС).

До першої групи слід віднести основні документи ООН, які регламентують загальні питання прав людини (Загальна декларація прав людини [1] прийнята Генеральною Асамблеєю ООН у 1948 році); можливості жінок бути рівноправними поруч із чоловіками суб'єктами політичної діяльнос-

ті (Конвенція про політичні права жінок 1952 року [9]); рівні можливості для чоловіків і жінок користування всіма громадянськими і політичними правами (Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року, з додатковими протоколами 1966 і 1989 року [11]); попередження дискримінації жінок (Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок – CEDAW 1979 року [8]); ліквідація нерівності між чоловіками та жінками в розподілі влади й прийнятті політичних рішень (Пекінська декларація та Платформа дій [12], узгоджені в 1995); напрямки стратегічного розвитку майбутнього з урахуванням принципів гендерної рівності (Цілі розвитку тисячоліття, прийняті у 2000 році на саміті тисячоліття [14]).

Міжнародні документи прийняті Європейським Союзом є не такими багаточисельними, однак не менш принциповими для формування національного гендерного законодавства Республіки Сербії та України, оскільки обидві країни прагнуть у майбутньому приєднатися до міжнародної європейської спільноти. Тож основними документами, які присвячені питанням гендерної рівності є: Хартія Європейського Союзу [13], в якій визначається принцип недискримінації та рівності між чоловіками та жінками в усіх сферах суспільства, та Програма Європейського Союзу «Дорожня карта з питань рівності між жінками та чоловіками на 2006-2010 рр.» [2], яка містить у собі шість пріоритетних сфер для досягнення гендерної рівності.

Формування національного законодавства щодо гендерної рівності в Сербії та Україні відбувалися в перехідний період трансформації політичних систем обох країн. Всі законодавчі акти, які регулюють становище жінок у суспільстві, нерозривно пов'язані з міжнародними постановами стосовно гендерної проблематики. Однак кожне національне законодавство, незважаючи на схожість цілей та принципів, відрізняється одне від одного у зв'язку з впливом специфічного набору національних характеристик та історичного досвіду.

Основою будь-якого національного законодавства є Конституція, яка уособлює в собі набір нормативно-правових положень, що регулюють життя та розвиток держави. Відповідно головними законами України та Республіки Сербія є Конституція України (КУ) [10] та Нова Конституція Республіки Сербії (КРС) [21].

Обидві конституції засновані на принципі рівності та забороні будь-яких проявів дискримінації за ознакою статі, релігійних або політичних уподобань, майнового статусу тощо, проголошуючи при цьому рівність прав чоловіків та жінок у суспільно-політичному середовищі. Проте основною відмінністю між головними законодавчими актами України та Сербії є те, що в КРС, на відміну від КУ, допускається прийняття позитивних заходів з метою досягнення абсолютної рівності окремих осіб або груп осіб, які знаходяться в нерівному положенні з іншими громадянами [21].

В ст. 24 КУ зазначається, що «рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти

і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством» [10]. Однак в Основному Законі України відсутній пропис механізмів, які контролюють та регулюють питання реалізації принципу рівності прав та можливостей чоловіків та жінок. Більш повно розкривають зміст та специфіку реалізації гендерних принципів спеціальні закони, які присвячені винятково регламентації гендерної проблематики: Закон Сербії «Про гендерну рівність» [20] та Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [3].

Так, 11 грудня 2009 року Урядом Сербії був прийнятий Закон Сербії «Про гендерну рівність», який передбачає, що кожен зобов'язаний поважати та сприяти рівній участі жінок і чоловіків у всіх сферах державного і приватного сектора, у відповідності із загальноприйнятими нормами міжнародного права, ратифікованими міжнародними договорами, Конституцією і законами Республіки Сербія.

Закон визначає гендер як термін, який відноситься до біологічних характеристик людини, і вказує на тип соціально встановлених ролей, становища й статусу жінок і чоловіків у суспільному та приватному житті, і від якого через соціальні, культурні та історичні відмінності виникають дискримінаційні явища через приналежність до певної статі. Окрім того, в законі визначається поняття дискримінації, а також його варіації, прямої і непрямої дискримінації. Окремим положенням підкреслено, що вжиття спеціальних заходів для усунення та попередження нерівного становища чоловіків і жінок та забезпечення рівних можливостей для них – не вважається дискримінацією або порушенням принципу рівних прав та обов'язків.

Закон зобов'язує органи державної влади розвивати активну політику рівних можливостей у всіх сферах суспільного життя, а також здійснювати контроль за реалізацією гендерної рівності у всіх сферах суспільного життя, застосування міжнародних стандартів та конституційно гарантованих прав у цій області. На додаток закон містить цілий ряд заходів, які спрямовані на досягнення рівності в сфері зайнятості та охорони здоров'я, сімейних відносин, освіти, культури і спорту, політичному та громадському житті. Відповідно до закону не дозволяється відмінність у залежності від статевої ознаки при прийнятті на роботу, оплаті праці і т.д. Важливою частиною Закону «Про гендерну рівність» є положення, які присвячені регулюванню гендерних питань у політичному і громадському житті. Згідно з законом, реалізація принципів гендерної рівності має стати стратегічною метою кожної сербської політичної партії. Стаття 35 передбачає обов'язок політичних партій, громадських об'єднань та професійних спілок приймати раз на чотири роки план дій, який включає в себе конкретні заходи зі стимулювання та заохочення рівного представництва жінок і чо-

ловіків [20]. План дій з конкретними заходами політичної сили або громадських організацій мають бути оприлюднені на офіційних сайтах відповідних об'єднань, а виборчий список кандидатів, які балотуються до державних структур, має бути представлений на розгляд Комітету з питань гендерної рівності Національної Асамблеї (стаття 35, пункт 4) [20].

Разом з тим, в законі не прописані жодні контрольні механізми, які б стежили за виконанням прийнятих політичними партіями планів дій. Тобто, якщо будь-яка політична сила не виконає вимоги, прописані в законі, жодна з державних установ не має права накласти каральні санкції або будь-яким іншим чином вплинути на діяльність цієї політичної партії. Саме відсутність будь-якої відповідальності за порушення положень закону ставить під питання ефективність даного нормативно-правового акту. Окрім того, в Законі «Про гендерну рівність» визначається створення спеціальних асоціацій, основними функціями яких є стеження за процесом реалізації гендерної рівності в сербському суспільстві та оприлюднення, в разі необхідності, фактів гендерної дискримінації, зокрема в політичному середовищі.

Український аналог гендерного закону, який був прийнятий 8 вересня 2005 року, має назву «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [3]. В ст. 3 даного закону наводяться основні напрямки державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок, а саме:

- утвердження гендерної рівності;
- недопущення дискримінації за ознакою статі;
- застосування позитивних дій;
- забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень;
- забезпечення рівних можливостей жінкам і чоловікам щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків;
- підтримку сім'ї, формування відповідального материнства й батьківства;
- виховання і пропаганду серед населення України культури гендерної рівності, поширення просвітницької діяльності у цій сфері;
- захист суспільства від інформації, спрямованої на дискримінацію за ознакою статі [3].

Незважаючи на те, що дані напрямки державної політики щодо забезпечення гендерної рівності в українському суспільстві прописані досить чітко та ґрунтовно, постає питання щодо шляхів реалізації всіх вищезазначених аспектів. Особливої уваги заслугове положення про застосування позитивних дій. Наразі в українській політичній практиці не відомо жодного факту застосування спеціальних заходів задля реалізації принципу гендерної рівності. Більше того, питання імплементації позитивних дій викликає як серед українського політикуму, так і серед населення досить несприятливе ставлення.

Важливою частиною ЗУ «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» є II розділ, в якому введеться детальний опис механізмів забезпечення рівних прав та можливостей чо-

ловіків та жінок. Основними інституціями, які покликані регулювати питання реалізації гендерної рівності, згідно з законом, є: Верховна Рада України; Уповноважений Верховної Ради України з прав людини; Кабінет Міністрів України; спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, визначені в їх складі уповноважені особи (координатори) з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; об'єднання громадян [3].

Разом з тим, у даній частині закону знову зазначається, що в процесі реалізації принципів гендерної рівності кожна з перелічених структур, з метою забезпечення рівних можливостей для чоловіків та жінок, має право використовувати спеціальні заходи. Проте пропис положень про позитивні дії є скоріш резервом на далеке майбутнє, аніж ефективним заходом становлення гендерно-збалансованої політичної системи в Україні.

Вже в статті 16 III розділу ЗУ «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» прописано положення щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у сфері державної служби та служби в органах місцевого самоврядування. Стверджується, що «призначення на державну службу та службу в органи місцевого самоврядування здійснюється з дотриманням представництва кандидатур кожної статі» [3]. В той же час «керівники органів державної влади та органів місцевого самоврядування зобов'язані забезпечити рівний доступ громадян до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування відповідно до кваліфікації і професійної підготовки незалежно від статі претендента» [3].

Проте, незважаючи на конкретність стратегічних напрямків та завдань, які окреслені в ЗУ «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків» задля реалізації принципів гендерної рівності в суспільно-політичному середовищі України, в даному законі відсутні положення, які будь-яким чином регламентують і контролюють цей процес.

Ще однією нормативно-правовою групою, яка впливає на становлення гендерної рівності в сербському та українському політикумі є виборче законодавство обох країн. Так, зокрема, виборчий процес в Республіці Сербії регламентується наступними законами: Закон «Про вибори народних представників» [15], Закон «Про місцеві вибори» [17], Закон «Про місцеве самоврядування» [18], Закон «Про вибори Президента» [16] та Конституцією Республіки Сербії [21].

Однак вплив на імплементацію принципів гендерної рівності в політичну систему країни здійснюють лише КРС, Закон «Про вибори народних представників» та Закон «Про місцеві вибори». В Конституції Республіки Сербії наголошується на тому, що виборчий процес в країні базується на принципах рівності та всезагальності, що в свою чергу заперечує будь-які дискримінаційні явища на ґрунті статевих відмінностей. Більш детально про процедуру виборів та про регулювання гендер-

них питань у виборчій системі можна знайти в законах «Про вибори народних представників» та «Про місцеві вибори». Саме у відповідності до цих законів виборчий процес в Сербії відбувається з врахування 30% -ї гендерної квоти, яка визначає в обов'язкову присутність в кожній четвірці кандидатів представника менш представленої статі (наразі, відповідно до сербської політичної дійсності, менш представленими в органах влади є жінки). Проте імплементація гендерних квот не призвела до гендерного паритету у сербському політикумі, оскільки законом не визначено місця жінок-кандидатів у цих четвірках, які, у переважній більшості, є менш прохідними ніж у їх колег-чоловіків. Підтвердженням даного факту є гендерна статистика, яка показує, що відсоткова частка жінок у Національній Асамблеї складає лише 22% від загальної кількості депутатів [27].

Регламентация українського виборчого процесу відбувається за допомогою трьох основних законодавчих актів: Конституції України [10], Закону України «Про вибори народних депутатів України» [5] та Закону України «Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» [4], Закон України «Про вибори Президента України» [6]. Однак в жодному із цих документів не прописані положення, які попереджають нерівне становище чоловіків і жінок або забезпечують гендерний баланс у виборчому процесі. Даними нормативно-правовими актами лише встановлюється проведення виборчого процесу на принципах рівності та всезагальності, без окреслення будь-якого механізму реалізації даного принципу в контексті гендерної рівності.

Значною мірою на становлення гендерно-симетричної політичної еліти в Сербії та Україні залежить від законів, які регламентують діяльність політичних партій, зокрема Закон Сербії «Про політичні партії» [19] та Закон України «Про політичні партії в Україні» [7].

Однак, на жаль, принципових положень, які регулюють питання гендерно-збалансованого представництва, відсутні в обох зазначених вище

нормативних актах. Покажемо те, що в Законі Сербії «Про гендерну рівність» цілий розділ присвячений запровадженню принципів гендерної рівності в політичних партіях. Однак в самому Законі Сербії «Про політичні партії» положення щодо подібних аспектів діяльності політичних сил – відсутні. Втім, в Україні взагалі відсутні будь-які законодавчо закріплені практичні механізми запровадження гендерної рівності в структури політичних партій.

Висновки. Тож, дослідивши нормативно-законодавчу базу забезпечення гендерної рівності в політичних системах Сербії та України, можна дійти висновку, що:

– національне гендерне законодавство Республіки Сербії є, як вважає автор, більш дотичним до практичної політичної дійсності, ніж його український аналог (імплементація гендерних квот в політичній системі, створення політичними партіями стратегічних планів дій щодо забезпечення гендерної рівності, функціонування спеціальних гендерних асоціацій і т.д.). Однак, на думку автора, практично всім проаналізованим законодавчим актам притаманна фрагментарність викладу гендерної проблематики з точки зору її реалізації у сербській політичній системі;

– в українському гендерному національному законодавстві досить конкретно прописані основні стратегічні напрямки реалізації гендерної рівності, зокрема в політичному середовищі. Однак, разом з тим, положення, які стосуються практичних кроків забезпечення принципів гендерного паритету в політичній системі України, носять переважно описово-рекомендаційний характер;

– кожна з законодавчих груп, які впливають на процес становлення гендерної рівності в політичному середовищі Республіки Сербії та України, потребують вдосконалення тих положень, які безпосередньо регламентують гендерні питання. Проте, на думку автора, доопрацювання гендерного національного законодавства України відбувалося б більш ефективно за умови врахування сербського досвіду у цій галузі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Всеобщая декларация прав человека, принята и провозглашена в резолюции 217 А (III) Генеральной Ассамблеи от 10 декабря 1948 года [Электронный ресурс] / Организация Объединенных Наций. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml
2. Дорожня карта до рівності чоловіків і жінок – 2006-2010 рр. [Текст] // SEC. – 2006. – № 275.
3. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 52. – Ст. 561.
4. Закон України «Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 3-4. – Ст. 15.
5. Закон України «Про вибори народних депутатів України» [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 10-11. – Ст. 73.
6. Закон України «Про вибори Президента України» [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 14. – Ст. 81.
7. Закон України «Про політичні партії в Україні» [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 23. – Ст. 118.
8. Конвенция о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин, принята резолюцией 34/180 Генеральной Ассамблеи ООН от 18 декабря 1979 года [Электронный ресурс] / Организация Объединенных Наций. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/cedaw.shtml
9. Конвенция о политических правах женщин, принята и провозглашена резолюцией 640 (VII) Генеральной Ассамблеи ООН от 20 декабря 1952 г. [Электронный ресурс] / Организация Объединенных Наций. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/women_politrights.shtml
10. Конституція незалежної України [Текст]: док., комент., ст.: у 3 кн. / ред. С. Головатий; упоряд. С. Головатий, Л. Юзьков. – К.: Укр. правн. фундація, 1995. – Кн. I. – 379 с.
11. Международный пакт о гражданских и политических правах, принят резолюцией 2200 А (XXI) Генеральной Ассамблеи ООН от 16 декабря 1966 года [Электронный ресурс] / Организация Объединенных Наций. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml

12. Пекинська декларація, прийнята на четвертій Всесвітній конференції зі становища жінок 15 вересня 1995 року [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_507
13. Хартия Европейского Союза об основных правах, принята 7 декабря 2000 года [Электронный ресурс] // Право Европейского Союза. – Режим доступа: <http://eulaw.ru/treaties/charter>
14. Цели развития тысячелетия [Электронный ресурс] // Организация Объединенных Наций в Российской Федерации. – Режим доступа: <http://www.unrussia.ru/ru/millennium-development-goals>
15. Zakon o izboru narodnih poslanika [Онлайн Ресурсе] // Službeni glasnik RS. – 2000. – № 35. – Начин приступа: http://www.socijalnoekonomskisavet.rs/doc/zakon_o_izboru_narodnih_poslanika.pdf
16. Zakon o izboru predsednika Republike [Онлайн Ресурсе] // Službeni glasnik RS. – 2007 / 2009. – № 111 / № 104. – Начин приступа: http://paragraf.rs/propisi/zakon_o_lokalnim_izborima.html
17. Zakon o lokalnim izborima [Онлайн Ресурсе] // Službeni glasnik RS. – 2007 / 2010 / 2011. – № 129 / № 34 / № 54. – Начин приступа: http://paragraf.rs/propisi/zakon_o_lokalnim_izborima.html
18. Zakon o lokalnoj samoupravi [Онлайн Ресурсе] // Službeni glasnik RS. – 2007. – № 129. – Начин приступа: http://paragraf.rs/propisi/zakon_o_lokalnoj_samoupravi.html
19. Zakon o političkim strankama [Онлайн Ресурсе] // Kancelarija za saradnju sa civilnim društvom – Начин приступа: <http://civilnodrustvo.gov.rs/assets/uploads/2011/12/Zakon-o-politickim-strankama-2009.pdf>
20. Закон о равноправности полов [Онлайн Ресурсе] // Службени гласник РС. – 2009. – № 109. – Начин приступа : Головки Т.М. Правове забезпечення гендерної рівності в законодавстві України (кримінально-правовий контекст) / Т. М. Головки // Часопис Київського університету права. – 2009. – №3. – С. 219-224
21. Устав Републике Србије [Онлайн Ресурсе] // Службени гласник РС. – 1994 / 1998. – № 48 / № 11. – Начин приступа: http://www.parlament.gov.rs/upload/documents/Ustav_Srbije_pdf.pdf
22. Грицяк Н.В. Правове регулювання рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в Україні: стан та шляхи вдосконалення. [Електронний ресурс] / Н.В. Грицяк. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/dutp/2005-2/txts/pol-prav/05gnvssv.pdf>
23. Організаційні та правові елементи інституційного механізму забезпечення гендерної рівності в Україні / Пищуліна О., Рябошапка С., Левченко К., Марценюк Т. // Програма розвитку ООН в Україні. – Запоріжжя : Друкарський світ, 2011. – 140 с.
24. Христова Г.О. Законодавче забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: міжнародний досвід та національні особливості / Г.О. Христова, О.О. Уварова. – Х.: Райдер, 2006. – 72 с.
25. Шевченко Н.В. Гендерний вимір світової політики у «Пакті розвитку тисячоліття» (2000-2015 рр.) та утвердження паритетної демократії в Україні / Н.В. Шевченко // Наукові праці. Політичні науки. Правознавство. – 2007. – Т. 69, вип. 56. – С. 159-166.
26. Banč Š. Prava žena kao ljudska prava : prilog re-viziji ljudskih prava / Š.Banč // Politike ljudskih prava, Beogradski krug. – 1995. – № 3-4; 1996. – №1-2.
27. Dokmanovic M. Rodna ravnopravnost i javna politika [Text] / M. Dokmanovic. – Subotica, 2002. – 86 s.
28. Đorđević L. Analiza Zakona o ravnopravnosti polova [Text] / L. Đorđević. – Beograd: Program Ujedinjenih nacija za razvoj, Kancelarija u Srbiji, 2010. – 40 s.
29. Žunić N. Jednaka prava muškaraca i žena u društvu i mehanizmi rodne ravnopravnosti – Srbija versus EU [Text] // N.Žunić // Pravni sistem Republike Srbije – usaglašavanje sa pravom EU. – Niš: Pravni fakultet, 2005.
30. Pajvančić M. Ustav i ravnopravnost polova [Text] / M. Pajvančić // Međunarodni i domaći pravni okvir ženskih ljudskih prava i rodne ravnopravnosti. – Niš: Ženski istraživački centar Niš i Pravni fakultet Niš, 2007.
31. Учешће жена у политичком и фавном одлучивању у Републици Српској [Text]: Анализа са аспекта примјене обавезујућих домаћих и међународних стандарда за равноправност полова / С. Крунић, Ј. Милиновић // Центар за једнакост и равноправност полова Републике Српске. – Бања Лука: Еуропринт, 2011. – 50 с.